

УДК 911.3

Іванова О.С.

ВИТОКИ ДОСЛІДЖЕНЬ З МЕЛОГЕОГРАФІЇ

У статті вивчається історія фольклористичних досліджень в таких слов'янських країнах як Україна, Росія та Білорусія. Також вивчається внесок етномузикознавців у розвиток та просування народної фольклорної музики.

Ключові слова: мелогеографія, фольклор, народна музика, етномузикологія, фольклористичні дослідження

В статье изучается история фольклорных исследований в таких славянских странах как Украина, Россия и Беларусь. Также изучается вклад этномузикологов в развитие и продвижение народной фольклорной музыки.

Ключевые слова: мелогеография, фольклор, народная музыка, этномузикология, фольклористические исследования.

This article examines the history of folklore studies in such Slavic countries as Ukraine, Russia and Belarus. It's also studies the ethnomusicology's contribution in development and promotion of traditional folk music.

Key words: melogeography, folklore, traditional folk music, ethnomusicology's, studies of folk music.

Постановка проблеми. Мелогеографія – напрямок, який вивчає «аутентичний музичний фольклор під кутом зору територіального поширення цілісних об'єктів або їх елементів» [3, с.318]. Витоки географічних досліджень мелосу варто шукати у роботах українських, російських, білоруських вчених-музикознавців, таких як К. Квітка, В. Гошовський, І. Клименко, Є. Гіппіус, З. Евальд, Л. Федоров, В. Єлатов, І. Благовещенський, В. Беляєв, З. Можейко, Г. Тавлай тощо. Вони

займалися вивченням фольклору та його особливостей у різних регіонах слов'янських країн.

Дослідження з мелогографії як складової географії культури знаходяться на початковій стадії становлення, тому є актуальними з огляду розвитку гуманістичної складової географічного знання.

Мета роботи – дослідити історію появи мелогографії на основі дослідження фольклористики в Україні, Росії та Білорусії.

Виклад основного матеріалу. Дослідження фольклорної музики стали поштовхом для розвитку нового наукового напрямку – мелогографії. В різні часи багато вчених-мистецтвознавців з усього світу збирали інформацію, намагались систематизувати та каталогізувати фольклори в своїх країнах.

Історія досліджень в Україні. У становленні української мелогографії можна окреслити три періоди. Її ідеологом став видатний вчений Климент Квітка. Він вказував, що історико-географічні межі, обумовлені подіями давнього минулого, нині проступають у локальних комплексах культурологічних компонентів, котрі відрізняють певні території. До найважливіших ареально диференційних ознак належить система ранньотрадиційних наспівів – календарно-сезонних (тих, що обслуговують святкові дати й періоди землеробського річного кола: зимові й літні (Зелені) Святки, весняний сезон з Великоднем, Купала, жнива та ін.) і родинно-обрядових (тих, що супроводять головні події родинного життя: весілля, народження дитини, смерть). Теоретично узагальнивши накопичений протягом ХІХ ст. досвід емпіричного вивчення пісенного фольклору східних слов'ян, К. Квітка визнав типологічний пріоритет ритміки над мелікою (звуквисотними параметрами) у класифікації народних наспівів й сформулював головні положення методики ритмоаналітичних досліджень. К. Квітка вперше заговорив про ареальне функціонування «пісенних типів» та про необхідність їхнього картографування. З діяльністю К.Квітки пов'язаний перший період мелогографії – він заклав засади аналітичного апарату й зробив перші практичні (поки ще без спроб картографування) кроки: зондування територій, загальну розмітку й опис окремих ареалів з виявленням їх суцільності/подільності. Властиві періоду становлення мелогографії словесні описи ареалів, їх орієнтовне окреслення без позначення кордонів не втратили чинності й досі: проблеми картографування нерідко обговорюються лиш теоретично, карти з нанесеними на них мело ареалами не стали обов'язковим атрибутом навіть тих праць, котрі торкаються питань аерології. [4] Це обумовлено тим, що немає чітких меж, є ареали поширення, тобто розмитість, що важко піддається картографуванню в традиційному сенсі, але добре – в ментальному картографуванні.

Ідеї, висунуті К. Квіткою, у 60-х рр. розвинув далі Володимир Гошовський. Він обґрунтував методологію музичного слов'янознавства, закликаючи до вивчення фольклору в комплексі із археологією,

етнографією, антропологією, дав визначення мелогографії як спеціалізованому напрямку етномузикології: «Мелогографія складається з двох дисциплін – музичної діалектології та ареальної типології. Різниця між ними полягає в тому, що діалектологія виявляє і описує територіальні відміни пісень в рамках визначених типів, натомість типологія, класифікуючи в географічному аспекті типи та жанри, не враховує при цьому їх діалектні особливості. Етногенетичні аспекти мелогографії ґрунтуються на консервативності народного музичного мислення, регламентованого колективністю, традиціями та обрядами, на припущенні, що пісенні типи мігрували разом з їх носіями.» [3, с.318]. В. Гошовський розпочав картографування певних регіонів за окремими жанрово-типологічними явищами – наступив другий період мелогографії. Спочатку зафіксовані на території мелодичні версії (у їх локальних реалізаціях) через застосування спеціальних аналітичних операцій моделюються до інваріантних силаборитмічних схем, потім «очищені» структури картографуються, таким чином встановлюється загальний ареал пісенного типу. [2] Однак, суттєвою вадою етномузичних карт від Гошовського й дотепер є обмеженість критеріїв картографування тільки ритмоструктурним рівнем мелоорганізації й тільки у його модельному виді.

Сьогодні відбувається перехід до наступного етапу мелогографії. Він характеризується детальним структурно-типологічним аналізом явищ, картографуванням встановлених структурних елементів за конкретними населеними пунктами, тобто документальне картографування. Ця робота проводиться науковцями ПНДЛ музичної етнології Київської і Львівської музичних академій (НМАУ і ЛДМА) під проводом Б. Луканюка, І. Клименко.

Історія досліджень в Росії. Активний розвиток фольклористичних досліджень у Росії пов'язаний зі створенням фонограмархіву народної музики у Ленінграді 1927 р. В його основу була покладена колекція фонографічних записів, зроблених Є.В. Гіппіусом та З.В. Евальд. У 1932 р. у фонограмархіві були об'єднані всі попередні колекції з записами музичного фольклору, в тому числі Музично-етнографічної комісії, колекція музею російської народної пісні ім. М.Є. Пятницького, фонотека бібліотеки АН СРСР, а також інститутів Східнознавства, Мовознавства, музею етнографії АН СРСР, Ленінградської консерваторії та ін. В його колекції, яка займає одне з перших місць серед світових фольклорних фоносховищ, налічується близько 150 тисяч записів, в тому числі більше 100 народностей СРСР й іноземних країн у записах з 1894 року (найбільша колекція - російська).

За рішенням ЮНЕСКО історичні колекції Фонограмархіву Пушкінського Будинку включені до програми «Пам'ять Світу». Ведеться популяризація його фондових записів з 1983 р. й по сьогодні, - випуск

альбомів, серій компакт-дисків; ведеться систематизація й вивчення колекцій. [7]

Одним з визначних представників з вивчення фольклору Росії був Є.В. Гіппіус – видатний російський вчений-етномузикознавець, який є засновником багатьох дослідницьких напрямків. Особливе значення Гіппіус надавав вивченню різних культур. В їх порівнянні та співставленні бачив єдиний шлях вияву типології народної музики. При цьому визначним підходом при вивченні того чи іншого етносу вважав цілісний захват досліджуваної культури. Маючи німецьке коріння, володіючи німецькою мовою, Гіппіус не тільки вільно орієнтувався у світовому науковому процесі, спеціальній літературі, але й проявляв великий інтерес до проблем традиційної музики німців колишньої Російської імперії. [1] Послідовниками Є.В. Гіппіуса ведеться продовження його робіт та ідей – збір та систематизація аудіо записів народних пісень.

Ще однією визначною постаттю була З.В. Евальд – російська фольклористка й етнограф. Її роботи присвячені пісенній творчості північних російських областей, Карелії та Білорусі. Спеціалізувалась в області російської та білоруської народної пісні, збирала та систематизувала робочий та християнський фольклор в Ленінграді й області, записала цінні зразки російського народного багатоголосся. Автор ряду статей на історико-музичні та музично-фольклорні теми. [6]

Історія досліджень в Білорусії. Науково-дослідницька робота в області музичного фольклору розгорнулася у Білорусії у 1957 р., з появою Університету мистецтвознавства, етнографії і фольклору. Завдяки багаторічним експедиційним записам Л. Федорова було створено базу для досліджень пісенного та інструментального фольклору. На основі цих записів почалися теоретичні узагальнення В. Єлатова й потім І. Благовещенського. В інституті було закладено базу для дослідження пісенного та інструментального фольклору, завдяки багаторічним експедиційним записам Л. Фьодорова. На основі пісенних записів почалися теоретичні узагальнення В. Єлатова, записів інструментальних – розробки І. Благовещенського.

В.І. Єлатов (1923-1980р.р.) зіграв велику роль в розвитку білоруської етномузикологічної науки, теоретично осмислив накопичений в післявоєнний період матеріал, так само як його наставник В.М. Беляєв узагальнив матеріал довоєнного періоду. Головна робота В.М. Беляєва присвячена теоретичним основам білоруської народної музики – ладу, ритму, мелодики. Фундаментальні праці вченого були поштовхом для відкриття та розвитку конкретних музикально-теоретичних досліджень.[5]

Етномузикологічна направленість досліджень пов'язана з діяльністю З.Я.Можейко. Саме вона в 60-х рр. концептуально розгорнула напрямок наукової школи свого вчителя Е. Гіппіуса, який затвердив етномузикологію як фундаментальну науку. В цілому діяльність Можейко охоплює галузі теоретичного етномузикознавства та практичної

фольклористики. Основні дослідження присвячені системній типології білоруського пісенного фольклору, його ареальному, соціально- та етнопсихологічному (аутентичний фольклор та його носії в сучасних умовах), екологічному аспектам.

Дослідницьку роботу з практичною діяльністю поєднували такі етномузикологи, як І.Д.Назіна, Г.В. Тавлай, Т.Б. Варфоломеєва. Назіною була зібрана колекція білоруських народних музичних інструментів, був підхоплений й широко розгорнутий етноінструментальний напрямок, розробкою якого займався І.П. Благовещенський.

Тавлай Г.В. займалася дослідженням позаобрядової лірики в генетичному зв'язку з обрядовими пісненими циклами, комплексним вивченням купальського обряду.

Великий вклад в розробку актуальних проблем білоруської музичної фольклористики внесла Т.Б. Варфоломеєва, діяльність якої спрямована на вивчення живої народно-пісенної традиції. Основна проблематика наукової діяльності Т.Б. Варфоломеєвої – регіональне комплексне вивчення білоруського весілля.

Ще одним вченим є Т.Л. Константинова, діяльність якої розгортається в області теоретичної етномузикології й має очевидну музично-етнографічну спрямованість – вивчення традиційної культури, в тому числі її етноісторичного «профілю» через музичні прояви.

Нині групою білоруських етномузикологів (Можейко З.Я., Варфоломеєва Т.Б., Константинова Т.Л.) ведеться концептуальна розробка проблематики міжетнічних музикальних зв'язків. [5]

Висновки. Проаналізувавши історію фольклористичних досліджень в Україні, Росії та Білорусії можна побачити, що в різні часи багато вчених займались вивченням народного фольклору.

Умовно фольклористичні дослідження в слов'янських країнах можна поділити на три етапи:

1. Польові дослідження та запис народного фольклору
2. Систематизація та каталогізація зібраного матеріалу
3. Картографування народного мелосу

Найяскравішою постаттю першого етапу був К. Квітка, який першим вказав на відмінності між однаковими пісненими типами на різних територіях під час експедицій по збору народних пісень. На другому етапі визначний внесок зробив Є. Гіппіус, який займався систематизацією та каталогізацією зібраного матеріалу. Його колекції записів були покладені в основу Фонограмархіву в Росії. Послідовницею Є. Гіппіуса, З. Можейко зібрано та систематизовано білоруський пісенний фольклор. Під час третього етапу В. Гошовським були зроблені перші спроби музичного картографування. Роботи по картографуванню мелосу тривають і по сьогодні.

Отже, дослідження з етномузикології, як науковий напрямок в музикознавстві, можуть бути використані в геокультурних дослідженнях з мело географії як одне з інформаційних джерел.

1. Гиппиус Е.В. *Общетеоретический взгляд на проблему каталогизации народных мелодий // Актуальные проблемы современной фольклористики.* Л., 1980.
2. Гошовський В. *У истоков народной музыки славян: Очерки по музыкальному славяноведению.* – М, 1971.
3. Гошовський В. *Етногенетичні аспекти мелогеографії. Матеріали конференції пам'яті І. Панькевича – Ужгород, 1992.*
4. *Україна: Географічні проблеми сталого розвитку. Збірник наукових праць в 4-х томах.* – К.: ВТЛ Обрії, 2004 – том 1.
5. www.imef.basnet.by/otdeli.html - сайт інститута искусствоведения, этнографии и фольклора имени К. Крапивы Национальной академии наук Беларуси.
6. www.conservatory.ru/node/704 - сайт Санкт-Петербургской государственной консерватории имени Н. А. Римского-Корсаковского, Альманах «Малоизвестные страницы истории Консерватории», выпуск XI.
7. <http://www.nezd.ru/articles/articles36/> - сайт Национального электронного звукового депозитария.